

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Dreigingen uit het buitenland voor de volksgezondheid in Nederland

Een quickscan

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van een quickscan van dreigingen uit het buitenland voor de volksgezondheid in Nederland en Caribisch Nederland. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) gevraagd deze scan te maken ter ondersteuning van de verdere ontwikkeling van het volksgezondheidsbeleid.

Grensoverstijgende gezondheidsvraagstukken zijn een belangrijk onderdeel van het werk van het RIVM. Zo weten we al heel lang dat bacteriën en virussen zich niet aan landsgrenzen houden. Daarom wordt er voor de bestrijding van infectieziekten al vele decennia internationaal samengewerkt. Maar door de toenemende globalisering krijgen ook vraagstukken op het terrein van bijvoorbeeld leefomgeving en gezondheidszorg steeds meer een grensoverstijgend karakter. Mondiale ontwikkelingen zoals klimaatverandering, toenemende mobiliteit, snelle technologische innovatie en de toename van consumptie en grondstofgebruik, hebben ook invloed op de volksgezondheid in Nederland.

Deze ontwikkelingen maken de vraagstukken waar we voor staan steeds complexer. Dit betekent niet alleen dat we steeds meer internationaal moeten samenwerken, maar ook dat er een groeiende behoefte is aan integrale oplossingen. De Duurzame Werelddoelen van de VN (de 'Sustainable Development Goals' (SDG's)) roepen ons daar ook toe op.

Door de invloed van globalisering op de volksgezondheid, wordt het bekijken van onze volksgezondheid vanuit een grensoverstijgend perspectief steeds noodzakelijker. Door onze Nederlandse kennis gericht in te zetten, kunnen we drie vliegen in een klap slaan: we maken Nederland en het Caribisch gebied weerbaarder, maar helpen tegelijkertijd ook andere landen weerbaarder te worden, en we kunnen profiteren van de kennis en ervaring in die andere landen, daar ben ik van overtuigd. Ik hoop daarom van harte dat deze scan van dreigingen een goed startpunt vormt voor de verdere ontwikkeling van door kennis geïnformeerd integraal beleid, samen met ministeries, andere kennisinstellingen en maatschappelijke partners.

Hans Brug
Directeur-generaal RIVM

Inleiding

Globalisering maakt dat dreigingen voor de volksgezondheid in Nederland steeds vaker ook voortkomen uit mondiale, grensoverstijgende ontwikkelingen. Dit maakt de bescherming van de volksgezondheid een nog complexer vraagstuk van oorzaken en gevolgen en het zoeken naar de juiste, vaak integrale, aangrijpingspunten voor beleid.

Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft de wettelijke taak om de volksgezondheid van de Nederlandse bevolking te beschermen. Om invulling te kunnen geven aan haar (interdepartementale) beleid heeft het ministerie aan het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) gevraagd een eerste globale verkenning uit te voeren van belangrijke dreigingen die voortvloeien uit grensoverstijgende ontwikkelingen.

Op verzoek van VWS ligt de focus in deze opdracht op dreigingen voor de Nederlandse volksgezondheid van buitenaf en op aangrijpingspunten voor VWS beleid. Het gaat om dreigingen:

- die in elk geval deels op het beleidsterrein van het ministerie liggen;
- waar een mondiale ontwikkeling aan ten grondslag ligt (zoals snelle technologische ontwikkelingen of toename van internationale mobiliteit);
- die (mogelijk) impact hebben op de volksgezondheid in Nederland en/of Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba).

In het vervolg van deze publicatie hanteren we voor zulke dreigingen voor de duidelijkheid de term dreigingen uit het buitenland.

Het project kent een korte doorlooptijd en heeft een verkennend karakter. Om binnen deze kaders zo goed mogelijk zicht te krijgen op belangrijke dreigingen is een quickscan van literatuur uitgevoerd, aangevuld met expertconsultatie. Dit leverde een longlist op van mogelijke dreigingen voor de volksgezondheid waar een externe ontwikkeling aan ten grondslag ligt.

Omdat deze dreigingen zeer divers van aard zijn, zijn er niet voor alle dreigingen (vergelijkbare) data beschikbaar op basis waarvan geprioriteerd kan worden. Daarom is met behulp van expertoordeel een selectie van belangrijke dreigingen gemaakt. Hiertoe hebben de geconsulteerde experts een inschatting gemaakt van de kans op en de impact van de dreigingen in Nederland. De dreiging van terrorisme bijvoorbeeld staat wel in de longlist, maar is op basis van het expertoordeel niet in de selectie van belangrijke dreigingen terecht gekomen. Voor de geselecteerde dreigingen zijn vervolgens, eveneens met behulp van experts, mogelijke aandachtsgebieden voor beleid in kaart gebracht.

In deze publicatie staat de uitwerking van de geselecteerde dreigingen. De onderliggende longlist en een beschrijving van de gebruikte methodes is terug te vinden in de apart gepubliceerde achtergrondrapportage.

Gezien de opdracht kijken we alleen naar het einde van een ingewikkeld proces van samenhangende oorzaken en gevolgen met een focus op wat er door een nationale overheid en daarbij ten minste één ministerie gedaan kan worden. We zijn ons ervan bewust dat het hier om complexe vraagstukken gaat waarbij de oplossingen vaak integraal gezocht moeten worden. Ook heeft de gekozen methode er mogelijk toe geleid dat bepaalde mondiale ontwikkelingen en daaruit voortvloeiende dreigingen en aandachtsgebieden voor beleid buiten beeld zijn gebleven in deze quickscan.

De inhoud van deze publicatie dient dan ook gezien te worden als een eerste stap om meer inzicht te krijgen in relevante ontwikkelingen en dreigingen en het effect daarvan op onze volksgezondheid. Het ministerie van VWS kan het resultaat gebruiken als startpunt voor verdere discussie over de impact van globalisering op de Nederlandse volksgezondheid en de ontwikkeling van daarbij behorend beleid.

Voor een uitgebreide toelichting bekijk het achtergrondrapport op www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2019-0106.pdf

Leeswijzer

In deze publicatie geven we in negen infographics een overzicht van mogelijke belangrijke dreigingen voor de volksgezondheid in Nederland en de mondiale ontwikkelingen waarmee ze samenhangen.

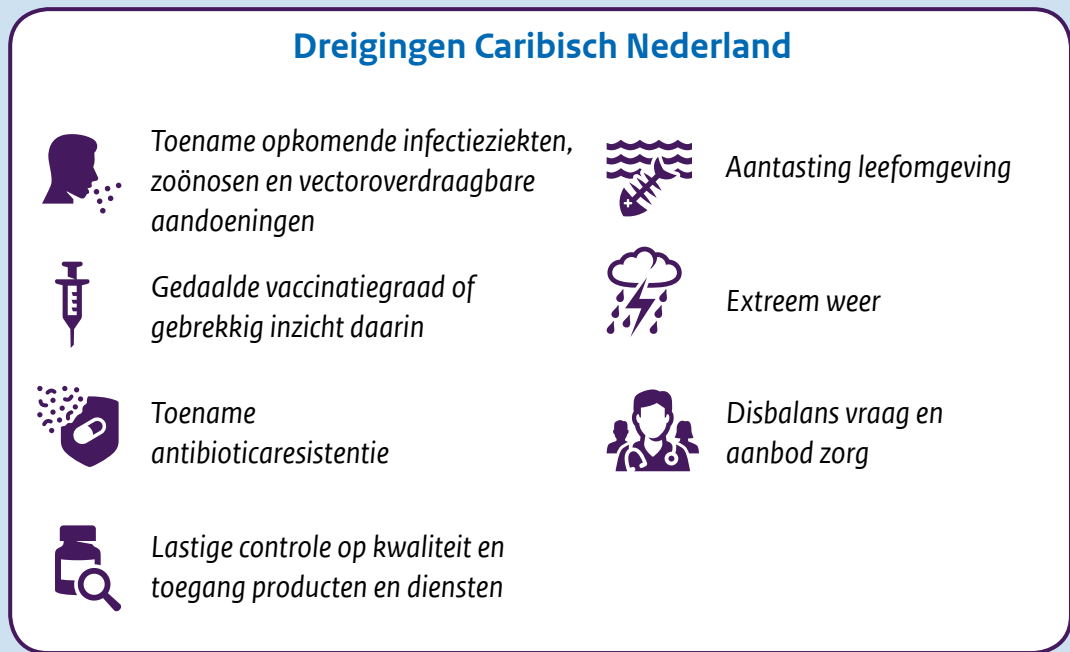
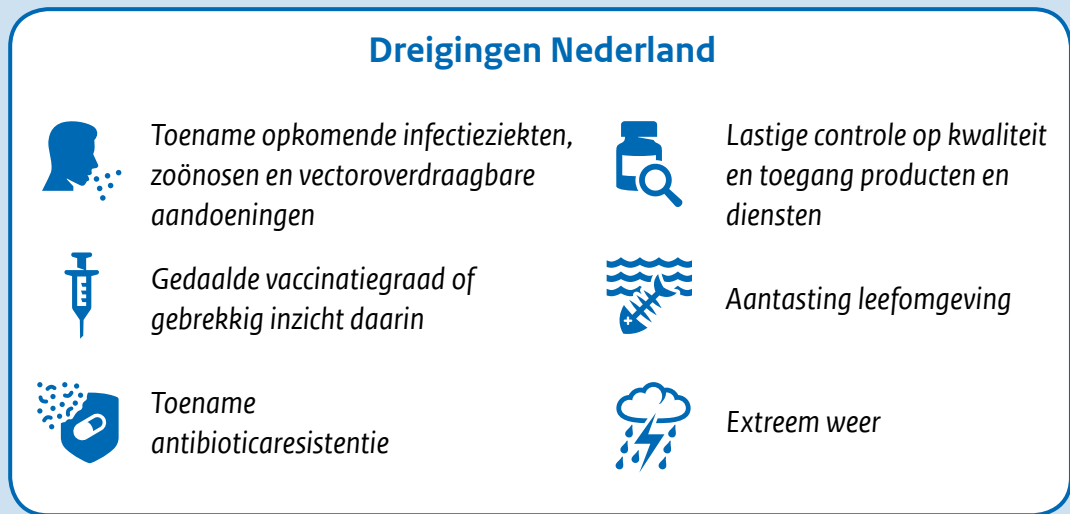
Het gaat om dreigingen van buitenaf waarvan de kans en impact op de volksgezondheid door experts als groot worden in geschat. Bij elke dreiging beschrijven we kort het mogelijk effect op de volksgezondheid en mogelijke aandachtsgebieden voor beleid, waar relevant apart voor Nederland en Caribisch Nederland. In deze publicatie wordt geen uitspraak gedaan over de mate van belangrijkheid van de geselecteerde dreigingen. De dreigingen worden daarom in willekeurige volgorde beschreven.

Het overzicht begint met de mondiale ontwikkelingen waarmee de belangrijke dreigingen samenhangen. Neem ter illustratie de dreiging ‘disbalans vraag en aanbod zorg’ in Caribisch Nederland. Daarbij speelt dat de disbalans een gevolg is van de mondiale ontwikkeling toename internationale mobiliteit. In dit geval gaat het om een combinatie van bevolkingsgroei als gevolg van migratie en het wegtrekken van hoogopgeleid zorgpersoneel. Mogelijk is niet voor alle geselecteerde dreigingen direct duidelijk dat het gaat om dreigingen van buitenaf. Dit geldt bijvoorbeeld voor de gedaalde vaccinatiegraad en antibioticaresistentie. In deze gevallen is het zo dat er een nationale dreiging is die versterkt kan worden door de internationale ontwikkelingen.

Mondiale ontwikkelingen

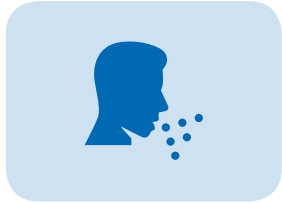

Dreigingen volksgezondheid

Dreigingen volksgezondheid

Dreigingen Nederland

Toename opkomende infectieziekten, zoönosen en vectoroverdraagbare aandoeningen

Lastige controle op kwaliteit en toegang producten en diensten

Gedaalde vaccinatiegraad of gebrekkig inzicht daarin

Aantasting leefomgeving

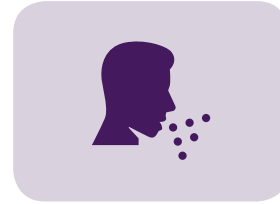

Toename antibioticaresistentie

Extreem weer

Dreigingen Caribisch Nederland

Toename opkomende infectieziekten, zoönosen en vectoroverdraagbare aandoeningen

Lastige controle op kwaliteit en toegang producten en diensten

Gedaalde vaccinatiegraad of gebrekkig inzicht daarin

Aantasting leefomgeving

Toename antibioticaresistentie

Extreem weer

Disbalans vraag en aanbod zorg

Toename opkomende infectieziekten, zoönosen en vectoroverdraagbare aandoeningen

Deze dreiging bestaat uit het opkomen van 'oude' en nieuwe infectieziekten, waaronder een toename van dier-mens overdraagbare ziekten (zoönosen) en aandoeningen die overdraagbaar zijn via onder andere muggen (vectoren). Hierbij valt te denken aan ziekten zoals dengue, malaria en zikakoorts. Welke infectieziekten precies vaker voor kunnen gaan komen, is moeilijk te voorspellen. Infectieziekten kunnen zich snel verspreiden en de impact op de volksgezondheid varieert per ziekte.

Aandachtsgebieden voor beleid Nederland

- Hiaten in kennis en reponsstrategieën voor opkomende infectieziekten in kaart brengen.
- Investeren in vroegsignalering, surveillance en respons.
- Andere landen ondersteunen bij implementatie internationale regels voor het voorkómen van, beschermen tegen en beheersen van internationale verspreiding van ziekten, zonder het handelsverkeer onnodig te belemmeren (International Health Regulations).

Aandachtsgebieden voor beleid Caribisch Nederland

- Ondersteunen bij implementatie IHR door beschikbaar stellen expertise en investeren in opbouw van lokale capaciteit.
- Versterken internationale samenwerking in Caribische regio.
- Stimuleren integrale benadering door samenwerking humane, veterinaire en milieusector (One Health).
- Professionalisering van vectorbestrijding.

Gedaalde vaccinatiegraad of gebrekkig inzicht daarin

Een gedaalde vaccinatiegraad vergroot de kans op een uitbraak van een ziekte die door vaccinatie te voorkomen is. Via een gedaalde vaccinatiegraad neemt de groepsbescherming van de bevolking af. Een infectieziekte kan zich dan breder verspreiden. De aard en de ernst variëren voor verschillende infectieziekten. Door een gebrekkig inzicht in de vaccinatiegraad en immuniteit van de gehele bevolking in Caribisch Nederland is er onvoldoende informatie over de kans op een uitbraak. Dit maakt een goede voorbereiding en snelle reactie op een uitbraak moeilijker, waardoor deze een grotere impact kan hebben.

Aandachtsgebieden voor beleid Nederland

- Gedetailleerder monitoren vaccinatiegraad en structureel monitoren vertrouwen in vaccinaties ten behoeve van meer gerichte communicatie en (lokale) interventies om vaccinatiebereidheid te vergroten.
- Verkrijgen van een robuuste basis voor het vaccinatiebeleid door het via diverse kanalen (zoals onderwijs en zorgprofessionals) uitdragen van het belang van vaccinatie voor het individu en de samenleving.
- Structurele nationale aanpak en Europese samenwerking tegen verspreiding nepnieuws over vaccineren.

Aandachtsgebieden voor beleid Caribisch Nederland

- Structureel verkrijgen van (meer) inzicht in de populatie die op de BESeilanden verblijft (inclusief vluchtelingen) en in hun vaccinatiegraad.
- Vergroten capaciteit infectieziektebestrijding op de BES-eilanden zodat bij uitbraken verdere verspreiding van ziekten kan worden tegengegaan.

Toename antibioticaresistentie

Een hoge mate van antibioticaresistentie leidt ertoe dat bepaalde infectieziekten moeilijker of niet meer te behandelen zijn. Dit kan leiden tot meer ziekte en sterfte. Ook kunnen hierdoor op den duur zelfs de meest gangbare medische behandelingen (zoals chirurgische ingrepen of een chemokuur tegen kanker) moeilijker worden uitgevoerd vanwege het verhoogde risico op een infectie.

Aandachtsgebieden voor beleid Nederland

- Doorontwikkelen huidige aanpak n.a.v. aandachtspunten en aanbevelingen voor toekomstig beleid uit een beleidsevaluatie die in de tweede helft van 2019 verschijnt.

Aandachtsgebieden voor beleid Caribisch Nederland

- Verbeteren infectiepreventie door opzetten van duurzame samenwerking tussen zorgprofessionals.
- Verbeteren surveillance door verder vormgeven van aansluiting laboratoria op nationale databank ISIS-AR.
- Kennisontwikkeling door meer inzicht in omvang en redenen voor (on)juist antibioticagebruik.
- Verdiepen samenwerking met internationale organisaties in de regio en verkennen samenwerking met Franse en Britse overzeese gebiedsdelen.

Lastige controle op kwaliteit en toegang producten en diensten

Deze dreiging kan door geneesmiddeltekorten, extreem dure, vervuilde of illegale geneesmiddelen, en problemen met de beschikbaarheid van vaccins (bijvoorbeeld een epidemie) leiden tot negatieve gezondheidseffecten. Mondiale commercie heeft een effect op leefstijl-gerelateerde chronische ziekten. Nieuwe technologieën (zoals kunstmatige intelligentie, synthetische biologie, online diensten) kunnen risico's voor de volksgezondheid met zich meebrengen. Wat hiervan precies de impact zal zijn, is nu nog onzeker. Geïmporteerde voedingsmiddelen en andere producten (zoals nieuwe drugs en tabaksproducten) die onveilig zijn, vergroten de kans op (verspreiding van) ziekten.

Aandachtsgebieden voor Nederland en Caribisch Nederland

- Voorkomen van monopolieposities van producenten van (grondstoffen voor) geneesmiddelen, vaccins, voedingsmiddelen en (digitale) technologie door regelgeving, handhaving en internationale samenwerking en investering in Europese techbedrijven.
- Keuze voor gezonde en duurzame opties van goede kwaliteit makkelijker maken bijvoorbeeld door combinaties van wetten, regelgeving, prijsmaatregelen, informatie/educatie en gedragsbeïnvloeding zoals nudging.
- Stimuleren van bewustwording in de samenleving en onder beleidsmakers van de positieve en negatieve gevolgen van nieuwe producten en technologie.
- Samenwerking tussen de ministeries van VWS en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gericht op beleid voor het stimuleren van de productie van gezonde en duurzame voedingsmiddelen.

Aantasting leefomgeving

De mogelijke effecten van deze dreiging zijn onzeker, omdat over de effecten van aantasting van de leefomgeving op de volksgezondheid nog veel onbekend is. Dit geldt bijvoorbeeld voor de introductie van uitheemse planten en dieren, microplastics en geneesmiddelen in oppervlaktewater. Voor enkele andere aspecten zijn wel effecten bekend. Door slecht afvalmanagement, intensieve landbouw en veranderingen in biodiversiteit kan de verspreiding van mens-dier overdraagbare aandoeningen en van aandoeningen die overdraagbaar zijn via onder andere muggen (vectoren) toenemen. Luchtverontreiniging kan leiden tot hart- en vaatziekten, longkanker en andere luchtwegaandoeningen. Door recycling en hergebruik kunnen chemische stoffen in producten en verpakkingen terechtkomen en zo een gezondheidseffect hebben.

Aandachtsgebieden voor beleid Nederland

- Ontwikkel kennis over de positieve en negatieve gezondheidseffecten van maatregelen tegen de aantasting van de leefomgeving, inclusief grensoverschrijdende effecten.
- Meer interdepartementale en intersectorale samenwerking met aandacht voor effecten op de leefomgeving en gezondheid van beleid in andere sectoren.

Aandachtsgebieden voor beleid Caribisch Nederland

- Stimuleren van structurele monitoring van verschillende soorten invasieve exoten (zoals dieren en planten uit andere landen) en het effect op de gezondheid.
- Bestrijding van invasieve exoten door wetgeving en handhaving en door vroegopsporing.

Extreem weer

Extreem weer - in de vorm van overstromingen en in Caribisch Nederland ook orkanen- kan leiden tot ongevalsletsel, sterfte, stress, psychische klachten en uitbraken van water- en voedseloverdraagbare infectieziekten en van infectieziekten die overdraagbaar zijn via onder andere muggen (vectoren). Ook kan door een orkaan de kwaliteit en toegankelijkheid van specialistische zorg in het geding komen voor risicogroepen (nierdialysepatiënten, hoogzwangere vrouwen). Gebrek aan (drink)water door de gevolgen van een orkaan of door extreme droogte, kan leiden tot uitdroging. Hittegolven kunnen leiden tot een hogere sterfte, vooral bij kwetsbare groepen, dan normaal. Dit komt deels door een negatief effect op de luchtkwaliteit waardoor er meer mensen last krijgen van of sterven aan luchtwegaandoeningen en hart- en vaatziekten.

Aandachtsgebieden voor beleid Nederland

- In kaart brengen kansen en risico's van klimaatadaptatiemaatregelen voor de gezondheid door o.a. health impact assessment en een intersectorale aanpak.
- Versterken responsiviteit van de zorg door samenwerking binnen de zorg en gebruik van het WHO- raamwerk klimaatbestendige gezondheidssystemen.

Aandachtsgebieden voor beleid Caribisch Nederland

- Waarborgen beschikbaarheid voldoende (drink)water door extra opvang van regenwater.
- Waarborgen kwaliteit drinkwater door ondersteuning lokale overheden bij toepassen Water Safety Planning.
- Garanderen continuïteit specialistische zorg voor risicogroepen door testen, implementeren en indien nodig aanpassen van draaiboeken.
- Verbeteren coördinatie infectieziektenbestrijding om na een orkaan goed voorbereid te zijn op een mogelijke uitbraak van infectieziekten.

Disbalans vraag en aanbod zorg

Door een tekort in aanbod aan zorg kan de kwaliteit en de toegankelijkheid van de zorg in het geding komen. Dit heeft mogelijk negatieve consequenties voor de volksgezondheid.

Aandachtsgebieden voor beleid Caribisch Nederland

- Investeren in medische opleiding op Saba en Sint Eustatius zodat deze eilanden hun eigen bevolking kunnen opleiden en bijscholen.
- Aandacht voor verdere opleidingsmogelijkheden op Sint Maarten voor huidig medisch personeel van Saba en Sint Eustatius.

Nawoord

Deze infographics zijn een visuele weergave van de resultaten van het project “Dreigingen uit het buitenland voor de volksgezondheid in Nederland. Een quickscan”. Deze scan is een eerste, globale verkenning van belangrijke dreigingen voor de Nederlandse volksgezondheid die voortvloeien uit grensoverstijgende ontwikkelingen. Ook bevat de scan mogelijke aandachtsgebieden voor (interdepartementaal) beleid van het ministerie van VWS.

Vanwege het verkennende karakter van de opdracht en de diversiteit aan onderwerpen is gebruik gemaakt van expertconsultatie voor het identificeren en selecteren van dreigingen en het in kaart brengen van mogelijke aandachtsgebieden voor beleid. Binnen de kaders van het project is zoveel mogelijk relevante expertise betrokken. In een kort tijdsbestek is er een eerste indicatie gegeven van waaraan je zou kunnen denken als je van ‘buiten naar binnen’ redeneert en welke mogelijke aandachtsgebieden voor beleid daarbij kunnen horen.

Het resultaat kan gebruikt worden voor de verdere discussie over de impact van globalisering op het Nederlandse volksgezondheidsbeleid.

Deze quickscan laat zien dat je voor een goed zicht op de (risico's voor de) volksgezondheid rekening moet houden met de internationale context. We hebben nu gekeken naar dreigingen van buitenaf en mogelijke (vooral nationale) oplossingen. Voor deze dreigingen zullen vaak ook in internationale samenwerking oplossingen gezocht moeten worden.

Meerdere experts buiten en binnen het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze publicatie. Wij willen hen allemaal hartelijk danken voor het beschikbaar stellen voor hun tijd en expertise in het korte tijdsbestek van dit project.

Dit is een uitgave van:

**Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu**

Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

De zorg voor morgen
begint vandaag